

Глобаллашув жараёнида маънавий, маърифий инқирозларни олдини олишда миллий қадриятларни юксалтириш истиқболлари

Аббосхон Анварович Хайридинов

ORSID: <https://orcid.org/0009-0003-1661-5472>

academicaget6767@gmail.com

Тошкент шаҳар 2-сон академик лицейи

Аннотация: Мақолада глобаллашув даврида маънавий-маърифий инқирозларнинг олдини олишда миллий қадриятларнинг роли ўрганилади. Унинг фикрича, маънавий-маърифий инқирозлар миллий қадриятларнинг емирилишида намоён бўладиган маданий ўзликни йўқотишдан келиб чиқади. Мақолада глобаллашув умумбашарий маданий қадриятларнинг тарқалишига қандай ҳисса қўшиши, бу ноёб маданий анъаналар ва ўзига хосликларни тенглаштиришга олиб келиши мумкинлиги кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: глобаллашув, маънавий, маърифий, маданий, қадрият, анъаналар, миллий қадриятлар

Prospects for raising national values in the prevention of spiritual and educational crises in the process of globalization

Abbaskhan Anvarovich Khayridinov

ORSID: <https://orcid.org/0009-0003-1661-5472>

academicaget6767@gmail.com

Academic Lyceum №2 of Tashkent city

Abstract: The article examines the role of national values in preventing spiritual and educational crises in the era of globalization. In his opinion, spiritual and educational crises arise from the loss of cultural identity, which is manifested in the erosion of national values. The article considers how globalization contributes to the spread of universal cultural values, which can lead to the equalization of unique cultural traditions and identities.

Keywords: globalization, spiritual, educational, cultural, value, traditions, national values

Кириш

Маълумки, ҳозирги вақтда маданиятнинг замонавий инқирози ва унинг асосий сабабларини ўрганиш ҳамда унга қарши курашиш муаммоси долзарб мавзуга айланди. Олимларнинг асарларида инқироз манзараси, яъни замонавий воқелик - ахлоқ, дин, санъат, оммавий маданият, фан ва техника таҳлили асосида олиб борилмоқда. Янги давр маданиятининг тарихан ўзига хос хусусиятлари билан ҳалокатли боғлиқлиги таъкидланган. XX аср маданияти фалсафаси биринчи навбатда Ғарб жамиятининг маданий ўзига хослигининг ифодаси бўлиб, Ўрта асрларда ўз ривожини топган шарқ хусусан Марказий Осиё маданияти эса бугун ўз ўрнини йўқотиб бормоқда.

Глобаллашув умумбашарий маданий қадриятларнинг тарқалишига қандай ҳисса қўшиши, бу ноёб маданий анъаналар ва ўзига хосликларни тенглаштиришга олиб келиши мумкин, миллий қадриятларни асраб-авайлаш ва мустаҳкамлаш маънавий-маърифий инқирозларнинг олдини олишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Миллий қадриятлар маълум бир жамиятнинг ўзига хос эҳтиёжлари ва интилишларига жавоб берадиган маданий ўзига хосликни, ахлоқий компасни ва тарбиявий мақсадларни шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Тадқиқот таълим жараёнида миллий қадриятларни такомиллаштириш стратегияларини таклиф қилади, масалан, маданий меросни ўқув дастурларига киритиш, маданиятлараро мулоқотни рағбатлантириш ва таълим ташаббусларида жамоатчилик иштирокини рағбатлантириш.

Мақолада миллий ўзига хослик ва глобал ўзаро боғлиқликнинг кадр-қимматини тан оладиган мувозанатли ёндашув зарурлиги таъкидланган. Унинг таъкидлашича, ёшларда ўз маданий мероси билан фахрланиш, бошқа маданиятларни тушуниш ва ҳурмат қилиш туйғуларини шакллантириш орқали глобаллашув жараёнларига бардош бера оладиган, соғлом маънавий-маърифий муҳитни сақлаб қола оладиган барқарор жамият яратиш мумкин.

Тадқиқот мақсади: мавзу долзарблигидан келиб чиқиб, тадқиқот мақсади глобаллашув жараёнида маънавий, маърифий инқирозининг сабабларини ўрганиш, маънавий инқирозга қарши курашда Ўрта Осиё халқлари маданиятни ривожлантиришнинг кейинги йўллари шакллантириш.

Адабиётлар таҳлили

Жамиятнинг глобаллашуви бугунги кунда жамият ҳаётининг барча соҳаларига: маданият, сиёсат, таълим, фан, иқтисод каби соҳаларга ўз таъсирини кўрсатувчи цивилизация ривожланишининг муҳим тенденцияларидан биридир. Бошқача айтганда, глобаллашув мамлакатнинг илмий-техникавий ва иқтисодий ривожланишига боғлиқ. Шу ўринда маданий глобаллашув нафақат маданиятларнинг бирлашишини ўз ичига олади, балки

аксинча, маданий хилмахилликнинг ўсишига, маданиятнинг аралаш, гибрид шакллари, маданий қотишмаларнинг пайдо бўлишига олиб келади.[1] У нафақат глобал, балки янги маҳаллий маданий белгиларни ҳам ишлаб чиқаради. Глобаллашувнинг салбий оқибатлар: мамлакатлар ўзига хослигини йўқотади, бир-бирига ўхшаш бўлади; ягона истеъмол стандарти пайдо бўлади, мамлакатларнинг яқинлашиши маълум турмуш тарзини жорий этишга ёрдам беради; алоҳида мамлакатлар иқтисодиётига кучли таъсир кўрсатадиган жаҳон иқтисодий инқирози хавфини келтириб чиқаради.

Маданият соҳасидаги глобаллашув ҳам, ижобий ва салбий оқибатларга олиб келади. Салбий жиҳатларга маданий глобаллашув оммавий маданиятнинг тўлиқ ҳукмронлигига, маданий хилмахилликнинг эрозиясига, демассовизацияга олиб келиши киради.

Марказий Осиё фалсафий қадриятлари

Ўрта Осиё мамлакатларидаги одамлар ғарбдагиларга караганда анъанавийроқ, чунки ҳозирги кунга қадар халқларнинг миллий маросимлари, урф-одатлари, кийимлари ва бошқа қадриятлари ҳозирги кунга қадар халқ ижтимоий ҳаёт тарзини ажралмас қисмидир. Ўрта Осиё халқлари ўзларининг мафкуралари ва эътиқодларида қаттиқ амал қилишади.. Шарқона қадриятларда оқсоқоллар оила бошлиғи ҳисобланади ва болалар уларни ҳурмат қилишади ва барча қарорларда уларга бўйсунушга ҳаракат қилишади. Болаларнинг келажаги билан боғлиқ муҳим қарорлар одатда оқсоқоллар томонидан қабул қилинади. Ота-оналар қариганида, болалар уларга ғамхўрлик қилишлари фақат Ўрта Осиё халқларига хос қадриятлардандир.

Марказий Осиё фалсафасининг асосий принципи бирликдир. Бу космологик бирлик абадий воқеликка томон борган сари ҳаёт саёҳатларининг асосий қисмидир. Ўрта Осиё фалсафасида асосий масала ахлоқ, хулқ-атворга асосланади ва қарамлик ички томондан ташқи томонга боғлиқ. Озод бўлиш учун аввало унинг ички дунёси атрофдаги дунёга мос равишда озодликка эришиш керак дея қайд этилади. Ўрта Осиё фалсафаси ҳам фазилатларга асосланади. Бу ҳаётга фидойилик билан ёндашиш билан изоҳланади. [5, 259-б.]

Марказий Осиё маданиятининг ёрқин табиати ўз ерларини забт этган мўғуллар, форслар ва русларнинг таъсиридан келиб чиқади. Шунингдек, у ҳинд, Хитой ва Араб маданиятларининг асосий таъсирини кўрсатади. Ўрта Осиё аҳолиси орасида қадим замонлардан бери турли хил табиий кучларга ҳурмат сақланиб келинмоқда; муқаддас тошлар, тоғлар, дарахтлар ва булоқларга сиғиниш бугунги кунгача сақланиб қолган.[2; 71-72-б.] Марказий Осиёнинг кўплаб минтақаларида аждодлар қабрларига сиғиниш ҳалигача сақланиб қолган.[3;121-б.]

Марказий Осиё халқлари замонавий саноат даврига бой маданий мерос билан кириб келишди. Марказий Осиё халқларининг маънавий маданиятидаги этник ўзига хослик материалга қараганда бир оз кўпроқ ифодаланган. [4;191-б]

Тадқиқот мақсадига асосан Ўзбекистон Миллий Университети талабалари ўртасида сўровнома ўтказилди. Сўровномадан асосий мақсад жамиятимизда миллий кадриятлар ҳамда шарқона маънавият ва маърифатнинг аҳамиятини ошириш ҳамда юксалтиришда қандай омиллар асосий рўл ўйнайди ҳамда глобаллашув шароитида айрим ёшлар орасидаги маънавий инқироз сабаблари ўрганиш этиб белгиланди.

1. Ўрта Осиё халқларининг асрлар давомида шаклланиб келган кадриятлари ҳамда маданиятини аҳамиятини оширишда қайси йўналиш асосий рўл ўйнайди?

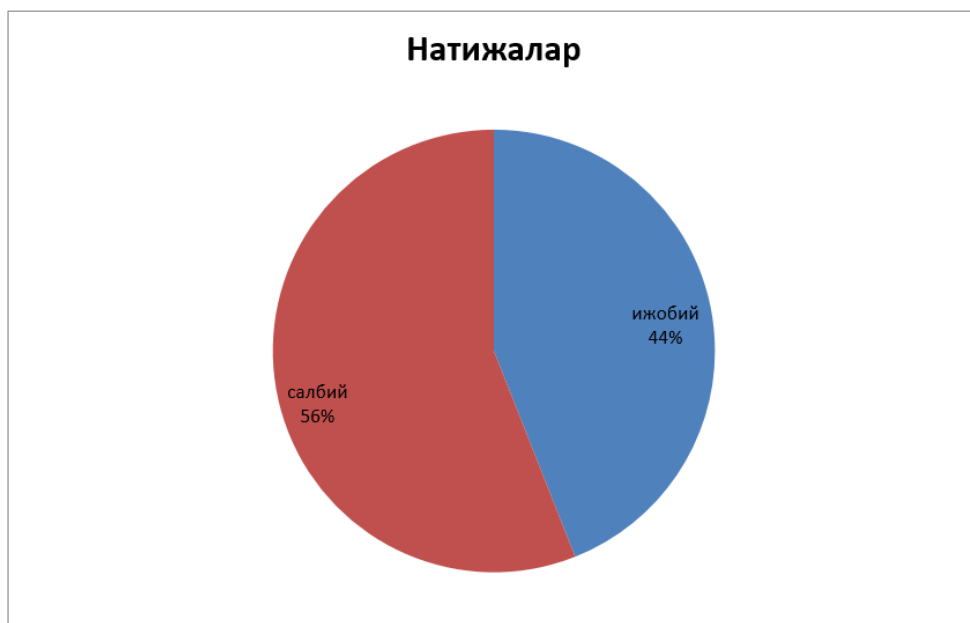
1. Таълим тарбия жараёни
2. Ҳуқуқ тартибот
3. Ахборот технологиялари
4. Ёшлар орасидаги маънавий инқироз сабаблари нимада деб ўйлайсиз?
5. Пассив таълим тарбия
6. Паст даражадаги турмуш тарзи
7. Жамиятдаги ижтимоий муҳит
8. Ахборот технологиялари

Талабалар билан ўтказилган сўровномалар натижасига кўра қатнашчиларнинг 70% биринчи босқич сўровида (Ўрта Осиё халқларининг асрлар давомида шаклланиб келган кадриятлари ҳамда маданиятини аҳамиятини оширишда қайси йўналиш асосий рўл ўйнайди?)

Таълим тарбия жараёни деярли эътироф этилди. Иккинчи босқич сўровида (Ёшлар орасидаги маънавий инқироз сабаблари нимада деб ўйлайсиз?) ахборот технологиялари ҳамда пассив таълим тарбия маънавий инқироз олиб келувчи воситалар сифатида кўрсатилди.

Натижалар

Ғарб маданияти яъни Европа давлатларидан кириб келаётган турли хил дунёқараш, анъана, турли хил кийиниш услублари, телевидение орқали эфирга узатилаётган кунли ва кўрсатувлар мамлакатимизга деярли кириб келиб бўлди ва натижада ёш авлод миллийликдан ғарблашиш жараёнига қизиқиб қолди. Юқоридаги фикрларнинг тасдиғини топиш мақсадида респондентларга Нима деб ўйлайсиз Ғарб маданияти ёшларимиз онгига қандай таъсир кўрсатмоқда? саволини келтириб ўтдик. Ушбу саволга 44% аҳоли ижобий ва 56% аҳоли салбий муносабат билдиришди.

1. Диаграмма- Ҳозирги кунда ёшлар ўртасида Ғарб маданияти кенг тарқалаётганига қандай муносабатдасиз?

Глобаллашувнинг миллатлар маънавияти, маърифатига салбий таъсирини олдини олишда энг муҳим чора тадбирлардан бири миллатнинг йиллар давомида шаклланиб келган маънавияти, маданияти қадриятларини аҳамиятини янада ошириш саналади, шу ўринда Ўрта Осиё халқларининг ўзига хос маданияти фалсафий қарашлари инсоний комилликка етакловчи ғояси ҳар қандай ёд ғоя мафкурага қарши кураша оладиган даражада юксак даражада дея оламиз.

Глобаллашув шароитида биз миллий қадриятларимизни мустаҳкамлашимиз, уларни жаҳон миқёсида тарғиб қилишимиз керак. Асрлар давомида халқимиз ўзига хос маданияти, санъати ва анъаналарини шакллантирган. Шундай экан, биз бу бойликни нафақат асраб-авайлашимиз, балки уларнинг жаҳон маданиятида муносиб ўрин эгаллашига ҳам кўмаклашишимиз керак.

Миллий қадриятларни халқаро миқёсда тарғиб қилиш билан бирга, жамиятимизда тўғри қадриятлар тизимини шакллантиришни давом эттириш муҳим. Қўлланма сифатида Фаробийнинг ҳар томонлама баркамол шахс - «Комил инсон» ҳақидаги тушунчасини келтириш мумкин. Ушбу ёндашув мақсад-илик, масъулият, билимга интилиш ва ўз-ўзини ривожлантириш каби муҳим таркибий қисмларни ўз ичига олади.

«Комил инсон» тушунчасидан келиб чиқиб, жамиятда билимга сиғинишни шакллантириш зарур. Унинг асосий компоненти «ҳаёт давомида узлуксиз таълим» тамойили бўлиши керак. Жамиятда ишонч, раҳм-шафқат ва масъулият ҳам тарбияланиши керак. Бундан ташқари, мақсадлилик ва меҳнатсеварлик

каби қадриятлар муҳимдир. Замонавий жамиятда муносиб меҳнат асосий қадрият, ғоя ва ҳаётий мақсадга айланиши керак.

Мафкуравий қадриятларни мустаҳкамлаш давлат раҳбарининг модернизация курсини комплекс ва тизимли амалга ошириш учун зарур.

Мустақиллик шарофати билан Ўзбекистон бутун дунёда эътирофга сазовор бўлди. Бу миллатнинг асосий қадриятидир. Мустақиллик бизга нафақат суверенитет олиб келди, балки халқимиз онгу тафаккурини ҳам ўзгартирди. Тарихий билимлар ортида нафақат ўтмиш сирлари, балки миллатнинг моҳияти, онги ҳам туради. Қадим замонлардан то ҳозирги кунгача бўлган даврни ўз ичига олган янги тарих дарслиги зарур.

Ўзбек замини бугунги глобал дунёда миллий бирлик рамзи бўлиб қолмоқда. Аждодларимиз шундай кенг ҳудудни биз сақлаб қолишимиз учун мерос қилиб қолдирган.

Тарихимизнинг муҳим тарихий воқеалари ва миллий анъаналари асосида ҳужжатли ва бадий фильмлар тайёрлаш, театрлаштирилган томошалар тайёрлаш ва китоблар нашр этиш, миллий афсоналар, эртақлар асосида мультфильмлар яратиш имкониятларини кўриб чиқишни тавсия этади. Ва қаҳрамонлик кўшиқлари, дostonларни ёш авлод онгида миллий қадриятларни шакллантириш. Бундан ташқари, мамлакатимиздаги тарихий жойлар ва экологик муҳитнинг гўзал гўшаларини асраб-авайлаш, уларни келажак авлодларга етказиш, шунингдек, уларни кенг тарғиб қилиш, мамлакатимизда этно- ва экотуризмни ривожлантириш, шу жумладан қишлоқ жойларини шарқона қадриятлар асосида барпо этиш ўз натижасини бермай қолмайди.

Шунингдек интернет тармоғидаги, мамлакатимиз оммавий ахборот воситаларидаги миллий маънавиятга зид бўлган салбий қадриятларни тарғиб этувчи материалларнинг мунтазам таҳлилий шарҳини тайёрлаб бориш ва кейинчалик уни давлат бошқаруви муассасаларига тақдим этган ҳолда миллий маъруза тайёрлаш тавсия этилиши зарур.

Шундай қилиб Ўрта Осиё халқларини қадриятларини янада юксалтириш заруратини аввало таълим орқали қилиш керак, деган хулосага келдик. Халқ таълими вазирлигига ўзбек халқининг кўп жилдлик тарихини ёзиш ва амалдаги «Ўзбекистон тарихи» дарслигини ишончли маълумотларга таянган ҳолда, миллий манфаатлар устуворлигини ҳисобга олган ҳолда қайта кўриб чиқиши зарур.

- Таълим соҳаси зиммасига катта масъулият юкланган бир пайтда, айниқса, ёш авлод ўртасида миллий қадриятларни тарғиб қилишнинг энг тўғри йўлини излашимиз керак. Мактабда ўқиш фақат ўқув дастурини ўқитиш билан чекланмаслиги керак. Бизнинг жамиятимизда, тарихан, таълим доимо тарбия

билан бирга бўлган, шунинг учун мактаблар болаларда тўғри кадриятлар тизимини шакллантиришга ҳисса қўшиши керак.

Глобаллашув жараёни нафақат товар ва капитал алмашинуви, балки маданият ва ғояларнинг ўзаро кириб бориши билан ҳам кечаётганини ҳисобга олсак, мавзу тобора долзарб бўлиб бормоқда. Ушбу жараённинг ижобий ва салбий томонлари борлигига қарамай, глобаллашувни янги воқелик сифатида қабул қилиш ва ундан ўз манфаати учун фойдаланишга ҳаракат қилиш керак.

Хулоса

Глобаллашув даврида маънавий-маърифий инқирозларнинг олдини олишда миллий кадриятларнинг юксалиши муҳим аҳамиятга эга. Миллий кадриятлар маълум бир жамиятнинг ўзига хос эҳтиёжлари ва интилишларига жавоб берадиган маданий ўзига хосликни, ахлоқий компасни ва тарбиявий мақсадларни шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қилади.

1. Глобаллашув умумбашарий маданий кадриятларнинг тарқалишига ёрдам бериш билан бирга, ўзига хос маданий анъаналар ва ўзига хосликларни тенглаштиришга олиб келиши мумкин. Бу мувозанатли ва ижтимоий масъулиятли шахсларни ривожлантириш учун асос бўлган ахлоқий компас, ахлоқий кадриятлар ва таълим стандартларини бузиши мумкин.

2. Бунга қарши туриш учун таълим жараёнида миллий кадриятларни мустаҳкамлаш зарур. Буни маданий меросни ўқув кенгайтиришни дастурларига киритиш, маданиятлараро мулоқотни ривожлантириш ва таълим ташаббусларида жамоатчилик иштирокини рағбатлантириш орқали амалга ошириш мумкин.

3. Ёшларда ўз маданий мероси билан фахрланиш, бошқа маданиятларни тушуниш ва ҳурмат қилишни сингдириш орқали биз глобаллашув муаммоларига бардош бера оладиган, соғлом маънавий-маърифий муҳитни сақлай оладиган барқарор жамиятларни яратишимиз зарур.

4. Миллий ўзига хослик ва глобал алоқанинг қадрини тан оладиган мувозанатли ёндашув жуда муҳимдир. Маданий хилма-хиллик ва маданиятлараро алмашинувни рағбатлантириш орқали биз дунё ҳақидаги тушунчамизни бойитиб, янада инклюзив ва уйғун жамиятни яратишимиз керак.

Шундай қилиб, миллий кадриятларни юксалтириш шиддат билан ўзгариб бораётган глобаллашув шароитида келажак авлодларнинг маънавий-маърифий фаровонлигини таъминлашнинг асосий стратегиясидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Шавкат Мирзиёев. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Тошкент Ўзбекистон 2017.
2. Миллий истиқлол ғояси ва манавият асослари Манавият 2015.

3. Алланбаев Р. “Ёшлар маънавиятини шакллантиришда мусиқа санъатининг ўрни”. ЎзДСМИ хабарлари — 2018, №1(5),388
4. Ибрагимов С.Э. Ёшлар тарбиясида “Оммавий маданият” таҳдиди. “Соҳибқирон Юлдузи” журнали 2022 йил № 1, 250
5. Ибрагимов С.Э. Глобаллашув жараёнида “Оммавий маданият”нинг ёшлар тарбиясига таҳдиди. Ориентал Ренаиссансе: Инновативе, эдуцатионал, натурал анд социал Сциэнцес. Но. 11, 2022,402.